

A DOCLINE rendszer áttekintése

A *Docline*[®] az USA Nemzeti Orvostudományi Könyvtárának (*National Library of Medicine = NLM*) automatizált könyvtárközi kölcsönzési rendelő rendszere. Hatékony eszköz az *Orvostudományi Könyvtárak Nemzeti Hálózatában* (*National Network of Libraries of Medicine = NN/LM*) a biológiai-orvostudományi irodalom szolgáltatására. Történetét tekintve: 1985 márciusában indult, 1987 májusára már az NN/LM hét régiójában működött. Az 1987. pénzügyi év végén 1435 könyvtár használta a rendszert, összesen több mint 788 ezer könyvtárközi kérést továbbítottak.

A DOCLINE jelenleg több mint 3200 könyvtárat szolgál ki az USA, Kanada és Mexikó területén, valamint olyan nemzetközi orvostudományi könyvtárakat, amelyek az NLM-től kérnek dokumentumokat. A 2005. pénzügyi évben a kérések száma 2,4 millió volt. A kérések 99%-a folyóiratcikkek másolatára vonatkozik. Visszatekintve megállapítható, hogy a kérések 91,2%-át időben teljesítették, a kéréseket átlagosan 1,2 könyvtárba kellett továbbítani.

Az eltelt idő alatt a DOCLINE szoftverét folyamatosan korszerűsítették a könyvtárközi kölcsönzés, az NN/LM technológiája terén és a kiadói világban végbement változásoknak megfelelően. A rendszer webes változata 2000 júliusában készült el, felhasználóbarát grafikus interfésszel. A rendszer fejlesztésében az NLM szorosan együttműködik a nyolc regionális orvostudományi könyvtárral és a *Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Intézettel* (*Canada Institute for Scientific and Technical Information = CISTI*). A regionális könyvtárakban folyik a nyolc földrajzi régió könyvtárosainak és felhasználóinak képzése. A CISTI is regionális könyvtárként működik, a kanadai könyvtáraknak nyújt képzést és támogatást.

A rendszerben részt vevő könyvtárak

Az aktív résztvevők száma 3258, közülük 2884 található az USA-ban, és 326 Kanadában. Az USA-beli és a kanadai könyvtárak számára térítésmentesen szolgáltatnak. Ezen felül a DOCLINE kiszolgálja még 36 ország 48 könyvtárát. A Dél-Amerikában, Európában, Ázsiában és Afrikában működő nemzetközi könyvtárak saját országukban kiszolgálják az ország többi könyvtárát.

Az NLM DOCLINE rendszeréhez az egészségügyi könyvtárak és az egészségügytel foglalkozó intézetek könyvtárai kérhetnek hozzáférést. Az NN/LM rendszerbe is bekapcsolódhatnak, ha van megfelelő folyóirat-állományuk, és kifejezik készségüket más DOCLINE-tagkönyvtár kiszolgálására. Kereskedelmi dokumentumszolgáltatást tilos nyújtani, a tagoknak alá kell írniuk a régiójukban érvényes szerzői jogi rendelkezéseknek megfelelő nyilatkozatot. A tagkönyvtárak típusonkénti megoszlását az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat

A könyvtárak megoszlása

A könyvtár típusa	A könyvtárak száma	%
Kórházi könyvtár	2063	63
Egyetemi (academic) könyvtár	610	19
Közkönyvtár	17	1
Egyéb	568	17

Az „egyéb” kategória a szakkönyvtárakat, a szövetségi könyvtárakat, az egyesületeket és a nemzeti könyvtárat foglalja össze.

A DOCLINE-ban a Könyvtári Csoport (Library Group) létező regionális konzorciumokat, szervezeti hovatartozást (affiliation) vagy forrásmegosztási megállapodásra épülő együttműködést jelent. A könyvtári csoportok állítják össze a tagok állományainak közös listáit, elérhetővé teszik a folyóirat-állományokat és az intézeti rekordokat.

Könyvtárközi kölcsönzési statisztika

A DOCLINE 1985. évi bevezetése óta a részt vevő könyvtárak száma megkétszereződött, a szolgáltatás pedig megháromszorozódott. Az utolsó évtizedben a kérések száma viszonylag állandó volt, majd hirtelen csökkent. A csúcst 2002-ben érte el, amikor meghaladta a 3 milliót, azóta a csökkenés mértéke évről évre 6–9%.

Nagy változás ment végbe a dokumentumok eljuttatásában: 2003-ban a cikkek 63%-át postán küldték el a kérő könyvtárnak, 6%-ot továbbítottak e-mailben, 20%-ot Ariel szoftverrel, és 11%-ot faxon. 2005-ben postán már csak a cikkek 38%-át küldték, míg elektronikus postával a 27%-át. Ezen belül még szembetűnőbb az NLM-nél végbement változás: a postai küldemények aránya a 2001. évi 45%-ról 2005-re 5%-ra csökkent.

Az elektronikus küldés gyorsasága és minősége növelte a módszer népszerűségét, ugyanakkor sok olyan könyvtár van, amelyiknek nincs meg hozzá a pénzügyi háttere vagy a műszaki szakértelme. Az NLM által alapított pénzügyi források időnként lehetőséget adnak a könyvtárak támogatására, a szükséges berendezések és szoftverek beszerzésére. A könyvtárak maguk is igyekeznek szolgáltatásaik sikeres marketingjével, állami vagy regionális programok segítségével megszerezni a szükséges pénzt. A 2. táblázat a tagkönyvtárak által alkalmazott küldési módszereket foglalja össze.

2. táblázat

A DOCLINE-tagkönyvtárak szolgáltatási módszerei

Módszer	Alkalmazó könyvtárak száma
Ariel	554
E-mail	1314
Fax	2765
Web	247

A DOCLINE működése

A DOCLINE egy könyvtári kölcsönzési kéréseket irányító és tájékoztató rendszer. Felépítését tekintve intézeti rekordokból és a részt vevő könyvtárak folyóirat-gyűjteményét tükröző adatállományból áll. A kérő modul a kérő könyvtár rendelését olyan szolgáltatóhoz (kölcsönzőhöz) továbbítja, amely bejelentette, hogy birtokában van a dokumentum, és nyújtani tudja a kért szolgáltatást. A biztonságos működést segíti az automatikus újrairányító rendszer. Ez akkor kezd működni, ha a kölcsönző három munkanapon belül nem reagál a kérésre. A *sürgős* vagy *azonnali* kéréseknél ez egyetlen munkanap. Arra is van lehetőség, hogy a rendszer bizonyos könyvtárakat kihagyjon a rendelésből; ezt alkalmazták, amikor a Mexikói öbölben tombolt a hurrikán.

Az *intézeti rekordok* a címet, a kapcsolattartót és a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásokat tartalmazzák. Ezeket egyrészt a kérések automatikus továbbítására használják, másrészt ezekből épül a tagkönyvtárak kézikönyve. Az intézeti rekordok több mező szerint kereshetők, a találatokat is többféleképpen lehet megjeleníteni. Az intézeti rekordokban található azok a lényeges információk, amelyek a kérések megfelelő továbbításához szükségesek. A rendszer kulcsát a könyvtár *Irányító táblázata* és a *Kölcsönzési preferenciák* jelentik. Az előbbi tulajdonképpen azoknak a könyvtáraknak vagy könyvtári csoportoknak a jegyzéke, amelyekhez a kérő továbbítani akarja a rendelést. A szolgáltatók húszas csoportokra vannak osztva, a csoporton belül a sorrend esetleges, a szempont az, hogy a terhelés egyenletes legyen. A *Kölcsönzési preferenciák* képernyő a szolgáltatás módját, a szerzői jogi nyilatkozatot, a kérő által fizetendő összeg felső értékét és a kérés irányítását tartalmazza. A kérő kérésének útját az *Irányító táblázatban* tudja ellenőrizni.

Az *állományadatokat* az USA-ban, Kanadában és Mexikóban a tagkönyvtárak állítják össze és küldik el a DOCLINE-ba. A többi országból nem juttatnak el állományadatokat, a könyvtárak csak kérő szerepet töltenek be. A könyvtárak rutinszerűen tartják karban állományadataikat, juttatják el a DOCLINE-ba az előfizetésben bekövetkezett változásokat. Választhatják azt is, hogy állományadataikat negyedévenként automatikusan exportálják az OCLC-be, ezzel mindkét rendszerben elkerülhetik az adatok karbantartását. További lehetőség, hogy nyomtatott állományuk adatait exportálják a *PubMed LinkOut* rendszerébe, aminek eredmé-

nyeként az állományadatok megjelennek a PubMedben végzett keresések találatainál.

További szolgáltatások:

- kereséshez szükséges interfész az állományadatok frissítéséhez;
- keresés más tagkönyvtárak állományaiban folyóiratcím szerint;
- különböző jelentések készítése a könyvtár folyóirat-állományról, beleértve a könyvtári csoport közös folyóiratjegyzéke alapján készülő jelentéseket; a jelentéseket a könyvtárak online olvashatják, letölthetik helyi és regionális használatra.

A *feldolgozási folyamat* az intézeti rekordokat és az állományadatokat használja. A kérések és PubMed 16 millió bibliográfiai tételére, vagy az NLM OPAC-jában nyilvántartott, több mint 125 ezer folyóiratcímre vonatkozhatnak. A kérések 87%-át a PubMed alapján állítják össze. Az NLM OPAC-jában található monográfiákból vagy audiovizuális anyagokból is lehet rendelni. A 2006 márciusában történt fejlesztések (2.7 verzió) nyomán lehetőség nyílt arra, hogy az egyedi könyvtárak mellett a könyvtári csoportok is irányíthassák a kéréseket. Ekkor került be a rendszerbe az *Egyéb könyvtárak* kategória is. A csoport általi irányítási lehetőségnek köszönhetően például a *FreeShare* könyvtári csoport tagjainak száma több mint ezerrel nőtt. A kérő képernyő kitöltésekor minden egyes tételnél külön meg lehet adni az igényeket. Az új verzióban lehetőség van arra is, hogy a kérő több küldési módot határozzon meg. A kérés feldolgozása során a DOCLINE először azokat a könyvtárakat keresi meg, amelyekben a szükséges folyóiratcím kért éve vagy kötete megvan, és a könyvtár tud a kérő által előnyben részesített vagy alternatív módon szolgáltatni. Ki lehet választani olyan szolgáltató könyvtárat, amely tagja az elektronikus átutalási rendszernek (Electronic Fund Transfer System). Ennek köszönhetően csökkenthetők a számlákkal kapcsolatos kiadások és a papírmunka. A kérés elküldésekor a kérő információt kap arról, hogy a szükséges cikk térítésmentesen teljes szövegében elérhető a LinkOutban,

azaz a DOCLINE képernyőn lévő ugróponton keresztül. A cikk vagy a PubMed Centralon, az NLM teljes szövegű adatbázisán, vagy a kiadó oldalán keresztül válik elérhetővé. A DOCLINE felhívja a kérő figyelmét, ha a cikk még nem jelent meg nyomtatásban, de a kiadó honlapján már megtalálható.

A *Status* lehetőség alkalmazásával a kérő ellenőrizheti rendelése állását, a feldolgozás menetét, a potenciális kölcsönzők lépéseit. A DOCLINE összesíti a könyvtárhoz érkezett kéréseket, feltüntetve, melyek várnak teljesítésre, vagy melyek lesznek automatikusan továbbküldve.

További fejlesztési irányok

- A katasztrófák idején szükséges információmenedzsmentre fordítandó nagyobb figyelem részeként az NLM és a regionális orvostudományi könyvtárak olyan fejlesztésen dolgoznak, amely szünetmentes szolgáltatást tesz lehetővé természeti csapás vagy ember okozta katasztrófa esetén.
- Az NLM folytatja az élettudományi irodalom ingyenes és korlátozás nélküli elérésének bővítését a PubMed Centralon keresztül. A feladat a külső források integrálása az elektronikus szolgáltatásba, fenntartva a nyomtatott állományok elérését és szolgáltatását.
- A DOCLINE tovább fejlődik és növekszik, követve a felhasználói igények változását. Az NLM ellenőrzése alatt tartja a rendszert, hogy meg tudja határozni a trendeket és igényeket, értékelni tudja a kiadás és a könyvtárközi kölcsönzés terén végbemenő változásokat.

/COLLINS, Maria Elizabeth: DOCLINE®: An overview of the DOCLINE system, its functions, purposes and descriptions of participating libraries. = *Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve*, 17. köt. 3. sz. 2007. p. 15–28./

(Viszocsekné Péteri Éva)